

Paper

De religieuze kaart van Nederland, 2010-2015

Hans Schmeets
december 2016

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Methode	4
3. Resultaten	5
3.1 Algemeen beeld	5
3.2 Religieuze betrokkenheid per provincie	6
3.3 Religieuze betrokkenheid per gemeente	8
4. Conclusie	11
Literatuur	12

Op basis van regionaal gedetailleerde cijfers over de periode 2010–2015, is een religieuze kaart gemaakt. Deze toont de kerkelijke gezindte en het bijwonen van religieuze diensten in provincies en gemeenten. Er zijn grote verschillen tussen de regionale gebieden in de religieuze betrokkenheid.

1. Inleiding

Religie is een belangrijke factor in de samenleving. De religieuze binding wordt vaak in verband gebracht met het participeren in de samenleving, zoals hulp verlenen aan anderen, de inzet als vrijwilliger, het geven aan goede doelen en het stemmen bij verkiezingen (Bekkers en Schuyt, 2010; De Hart, 2014; Putnam en Campbell, 2012; Schmeets, 2015). Veelal komt naar voren dat religieuze personen meer meedoen met de samenleving dan niet-religieuzen. En dat geldt vooral voor protestanten, en daarbinnen vooral degenen die zeggen tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) te behoren, en deels ook gereformeerden (Schmeets, 2015). Naast de geloofsgroepen is ook de frequentie van het bezoek aan religieuze diensten onderscheidend. Over het algemeen geldt: hoe frequenter, hoe groter de participatie en het vertrouwen in de samenleving. Religie is ook bevorderlijk voor het welzijn. Zo geven frequente, wekelijkse, bezoekers van religieuze diensten aan meer gelukkig en tevreden te zijn dan degenen die minder vaak naar een dienst gaan (Coumans, 2014). De binding met religie is echter tanende. Als gevolg van de secularisatie (Stark en Iannaccone, 1994; Te Grotenhuis en Scheepers, 2001) en sterkere religieuze diversiteit (Aarts, 2010; Van der Bie, 2009), is het religieuze landschap in Nederland drastisch veranderd. Door de ontzuiling ontstond er meer diversiteit, en ook de komst van immigranten bracht nieuwe religieuze stromingen met zich mee, zoals de islam. In dit perspectief van grotere diversiteit is ook de samenvoeging in 2004 van de meeste hervormde en gereformeerde kerken, samen met de lutherse kerk, in de Protestantse Kerk Nederland (PKN) belangrijk.

Het religieuze landschap van nu verschilt sterk van het landschap van vroeger. De eerste Volkstelling in 1849 leerde dat meer dan 95 procent van de Nederlandse bevolking tot een christelijke denominatie behoorde, en dat bijna iedereen in Nederland regelmatig naar de kerk ging om de diensten van de Nederlandse hervormde, de gereformeerde of de katholieke kerk bij te wonen. Sindsdien is het deel dat niet behoort tot een kerk of religieuze groep gegroeid, van 5 procent in 1909 naar 50 procent in 2015. Het regelmatige bezoek – minstens een keer per maand – van religieuze diensten is onder de volwassen Nederlandse bevolking sterk gereduceerd – van 37 naar 16 procent – in de afgelopen 50 jaar.

Dit artikel belicht de religieuze verhoudingen in Nederland met een regionale verdieping per provincie en voor bijna alle gemeenten (voor een historisch overzicht zie Knippenberg, 1992). Dit laatste is mogelijk doordat sinds 2010 de religieuze betrokkenheid – kerkelijke gezindte en bezoek aan religieuze diensten – ook is opgenomen in de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van CBS. Het samenvoegen van de personen die in 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 en 2015 aan de EBB hebben meegedaan resulteert in een bestand met meer dan 600 duizend personen. Dit artikel is een bewerking van het artikel dat in 2014 is verschenen op basis van de gegevens die in de periode 2010-2013 zijn verzameld (Schmeets, 2014). Na de bespreking van de methode volgt eerst een overzicht van een aantal algemene ontwikkelingen van de

religieuze betrokkenheid. Daarna volgen de provinciale en gemeentelijke cijfers. Dit artikel wordt afgerond met enkele conclusies.

2. Methode

Data en methode

Dit onderzoek maakt gebruik van gegevens uit de EBB. Hierin is onder meer geïnformeerd naar de arbeidsmarktpositie van personen van 15 jaar of ouder die deel uitmaken van een huishouden. De resultaten over religie zijn gebaseerd op de bevolking van 18 jaar of ouder. In totaal zijn gegevens beschikbaar van 606 duizend personen in de periode 2010–2015 (n=108 463 [2010]; 77 110 [2011]; 130 529 [2012]; 98 195 [2013]; 93 927 [2014]; 97 965 [2015]). De gegevens zijn verzameld met behulp van het internet, de telefoon en met huisbezoeken.

Verder zijn om de trends in religie vast te stellen gegevens ontleend aan diverse leefsituatie-onderzoeken en de Volkstellingen van CBS.

Religie

De vraagstellingen om het aandeel kerkelijken vast te stellen zijn sterk bepalend voor de verdelingen (Becker, 2003). In de CBS-enquêtes wordt doorgaans één vraag gesteld om te bepalen of een persoon zich rekent tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, waarbij een aantal categorieën wordt voorgelegd: rooms-katholiek, gereformeerd, Nederlands hervormd, islam, hindoe, boeddhist, jood en 'andere gezindte'. Het CBS kent een lange traditie met deze vraag. In combinatie met de vervolgvraag naar het bijwonen van religieuze diensten kan daarmee het aantal randkerkelijken – de groep die zegt wel tot een religieuze groep te behoren, maar dat niet of nauwelijks in de praktijk brengt met het bijwonen van religieuze diensten – vastgesteld worden.

Het bezoek aan religieuze diensten is vastgesteld op basis van de vraag hoe vaak men daar aan deelneemt: wekelijks, 2–3 keer per maand, 1 keer per maand, minder dan 1 keer per maand en 'zelden of nooit'. De personen die eerder hebben aangegeven niet tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering te behoren zijn gevoegd bij de categorie 'zelden of nooit'.

Gemeenten

Voor de uitkomsten in dit artikel is de gemeentelijke indeling van 2016 gehanteerd. Dat betekent dat sommige gemeenten, waarvan de gegevens in eerdere jaren zijn verzameld, zijn samengevoegd. Het bepalen van de verandering in de loop van de tijd, is gebaseerd op gegevens die in de periode 1997–2009 zijn verzameld in de leefsituatie-onderzoeken die CBS op doorlopende basis heeft uitgevoerd. Voor een overzicht van de religiecijfers, gebaseerd op de gemeentelijke indeling van 2009, zie Schmeets (2010, p. 212–219).

De gegevens van de gemeenten zijn mede gepresenteerd in de vorm van grafische kaarten. De kaarten tonen alleen de uitkomsten voor gemeenten waarvan tenminste 150 personen in de periode 2010–2015 hebben deelgenomen aan de EBB. Voor de volgende vijf gemeenten was het aantal personen te gering: Rozendaal en de eilandgemeenten Ameland, Schiermonnikoog, Terschelling, en Vlieland.

3. Resultaten

3.1 Algemeen beeld

Een eeuw geleden ging bijna iedereen nog regelmatig naar de kerk (Van der Bie, 2009). De helft ging naar de hervormde kerk, een op de drie naar de katholieke kerk en een op de tien naar de gereformeerde kerk. In de periode 1997–1999 behoorde nog maar 60 procent van de volwassen bevolking tot een religieuze groepering. De cijfers laten zien dat in 2010 dit percentage geslonken is tot 55. Daarna nam het geleidelijk, met zo'n 1 procentpunt per jaar nog iets af.

3.1.1 Kerkelijke gezindte (18 jaar of ouder)

	Geen	Rooms-katholiek	Nederlands hervormd	Gereformeerd	Protestantse Kerk in Nederland	Islam	Joods	Hindoe	Boeddhist	Andere gezindte
	%									
2010	45,3	27,3	7,8	3,8	6,3	4,5	0,1	0,6	0,3	4,2
2011	46,8	26,5	7,2	3,7	5,9	4,7	0,1	0,6	0,3	4,2
2012	47,4	25,8	7,4	3,4	5,9	4,8	0,1	0,6	0,4	4,2
2013	46,9	26,3	7,3	3,5	5,3	4,8	0,1	0,7	0,4	4,8
2014	49,2	24,4	6,7	3,4	5,7	4,9	0,1	0,6	0,5	4,5
2015	50,1	23,7	6,5	3,3	5,7	4,9	0,1	0,6	0,4	4,6

In 2015 was 24 procent rooms-katholiek en 16 procent protestant. Van de protestanten gaf 7 procent aan Nederlands hervormd te zijn, 3 procent gereformeerd, en 6 procent gaf aan te behoren tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). De relatief kleine groep PKN'ers is opmerkelijk tegen de achtergrond van het samengaan in 2004 van de meeste gereformeerde en hervormde kerken (Schmeets, 2010). Blijkbaar vindt nog steeds een relatief grote groep protestanten, hoewel ze formeel behoren tot de PKN, dat ze gereformeerd of Nederlands hervormd zijn, en identificeren zij zich niet met de PKN. Daarnaast is 5 procent moslim, en 6 procent geeft aan tot een 'andere' denominatie of religieuze groep te behoren, waaronder joods (0,1 procent), hindoe (0,6 procent) en boeddhist (0,4 procent). Over de verdere samenstelling van deze groep die zegt tot een 'andere gezindte' te behoren, is geen informatie beschikbaar. In diverse leefsituatie-onderzoeken die in het begin van de jaren negentig werden uitgevoerd, is wel een vervolgvraag gesteld. Mede op basis van deze informatie is het aannemelijk dat hiertoe veelal evangelische groepen behoren die zich niet rekenen tot de bredere kerken (PKN, Nederlands-hervormde of gereformeerde kerk). Ook is de deelname aan religieuze diensten aanzienlijk gereduceerd. Ging in 1971 nog 37 procent van de bevolking regelmatig – minstens eens per maand – naar een religieuze dienst, in de periode 1997–1999 was dit gedaald tot 23 procent. De cijfers van de EBB tonen aan dat in 2010 nog 18 procent een keer per maand naar een dienst ging. In 2015 gaat nog 16,5 procent regelmatig naar een religieuze dienst (tabel 3.1.2). Daarvan gaat 9,9 procent wekelijks, 3,5 procent meerdere keren per maand, 3,1 procent een keer per maand. Verder gaat 6,4 procent minder dan 1 keer per maand. Ruim drie kwart van de bevolking (77,2 procent) gaat zelden of nooit naar een religieuze dienst.

3.1.2 Bezoek religieuze diensten (18 jaar of ouder)

	1 keer per week of vaker	2 tot 3 keer per maand	1 keer per maand	Minder dan 1 keer per maand	Zelden of nooit
	%				
2010	10,1	4,0	3,8	8,0	74,0
2011	10,4	3,7	3,3	7,5	75,0
2012	10,1	3,4	3,3	6,9	76,3
2013	10,1	3,6	3,1	6,9	76,4
2014	10,0	3,4	3,0	7,0	76,6
2015	9,9	3,5	3,1	6,4	77,2

Het bezoek verschilt echter sterk per gezindte. Gereformeerden zijn de trouwste kerkgangers: twee op de drie kerkt minstens een keer per maand, en meer dan de helft gaat zelfs nog minstens een keer per week naar de kerk. Van de PKN'ers gaat 56 procent regelmatig naar een dienst. Van de moslims bezoekt 39 procent regelmatig de moskee. Het aandeel frequente bezoekers is veel lager bij hervormden (30 procent) en katholieken (17 procent). Onder de hindoes en boeddhisten ligt het bezoek aan religieuze diensten rond de 20 procent. Naast de PKN-ers en gereformeerden, nemen met zo'n 58 procent ook relatief veel mensen met een 'andere gezindte' deel aan religieuze diensten.

3.1.3 Bezoek religieuze diensten naar kerkelijke gezindte (18 jaar of ouder), 2015

	Minstens 1 keer per week	2 tot 3 keer per maand	1 keer per maand	Minder dan 1 keer per maand	Zelden of nooit
	%				
Totaal (inclusief geen)	10	3	3	6	77
Rooms-katholiek	6	5	6	17	65
Nederlands hervormd	19	6	5	10	60
Gereformeerd	55	8	4	6	27
Protestantse Kerk in Nederland	33	15	8	13	31
Islam	27	6	6	11	50
Hindoe	6	5	5	16	68
Boeddhist	10	4	6	14	66
Anders	45	9	4	9	33

Gelet op de geschetste ontwikkeling – met exact de helft van de volwassen bevolking die zich verbonden voelt met een religieuze groepering, waarvan echter nog maar weinigen dit tot uitdrukking brengen met het bijwonen van religieuze bijeenkomsten – presenteren de twee volgende paragrafen de regionale verdelingen van religie. Waar wonen vooral veel protestanten, katholieken, moslims, joden, hindoes en boeddhisten? En waar gaat men nog wel regelmatig naar een religieuze dienst en waar is dit nog maar sporadisch het geval?

3.2 Religieuze betrokkenheid per provincie

Ten tijde van de eerste volkstelling in Nederland (1849) rekende vrijwel iedereen zich tot een kerkgenootschap (tabel 3.2.1). De onkerkelijkheid is in de volkstelling van 1879

voor het eerst waargenomen in Friesland en Groningen, en is sindsdien steeds verder toegenomen. Vanaf 1999 neemt de kerkelijkheid in Nederland in vrijwel alle provincies verder af. Groningen telde met 37 procent in de periode 2004–2008 de minste kerkelijken, Limburg de meeste (82 procent). Sindsdien heeft de daling zich in alle provincies verder voortgezet, hoewel in bepaalde provincies sterker dan in andere. In de periode 2010–2015 blijft de afname beperkt tot 2 procentpunten in Friesland, Flevoland, en Noord-Holland. Iets groter – 3 procentpunten – is de daling in Overijssel, Zuid-Holland en Zeeland. In Gelderland en Utrecht is de teruggang respectievelijk 5 en 6 procentpunten. De sterkste daling (7 tot 8 procentpunten) is opgetreden in Groningen, Drenthe, Noord-Brabant en Limburg. Relatief is de afname, van 39 naar 32 procent, het scherpst bij de inwoners van de provincie Groningen.

3.2.1 Tijdreeks ¹⁾ van kerkelijken naar provincie

	Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Flevoland	Gelderland	Utrecht	Noord-Holland	Zuid-Holland	Zeeland	Noord-Brabant	Limburg
	%											
1849	100	100	100	100		100	100	100	100	100	100	100
1879	99	99	100	100		100	100	100	100	100	100	100
1909	91	88	96	97		98	98	91	95	98	100	100
1930	78	77	89	88		94	88	71	83	94	99	99
1947	73	77	87	87		93	86	66	79	93	98	99
1960	71	76	84	85		91	83	63	77	92	98	99
1971	61	69	73	80	78	86	77	59	71	87	95	97
1987	47	66	61	73	54	74	64	50	61	69	85	89
1995	42	58	56	70	37	73	58	46	54	75	80	87
1999	41	53	50	66	50	65	56	43	54	63	76	86
2003	42	51	51	64	48	65	56	43	55	65	75	85
2008	37	48	49	62	52	62	54	44	55	59	73	82
2010	39	45	45	61	47	59	52	39	51	56	69	80
2011	37	48	45	58	44	56	48	39	50	54	68	77
2012	36	47	42	58	42	57	48	40	50	53	66	76
2013	37	46	40	57	46	56	49	40	50	57	67	78
2014	34	43	40	57	46	53	47	38	49	54	62	75
2015	32	43	38	58	45	54	46	37	48	53	61	72

Bronnen:

CBS, Volkstellingen, gehele bevolking; 1849–1971.

SCP, Aanvullend Voorzieningen Onderzoek, bevolking van 6 jaar en ouder, CBS-bewerking, 1987–1995.

CBS, Permanent Onderzoek Leefsituatie, bevolking van 18 jaar en ouder, 1999/2008.

CBS, Enquête Beroepsbevolking, bevolking van 18 jaar en ouder, 2010/2015.

¹⁾ 1999 gemiddeld 1998–1999; 2003 gemiddeld 2000–2003; 2008 gemiddeld 2004–2008.

De religieuze stromingen laten een sterke verdeeldheid tussen de provincies zien. Zo is bijna twee van drie inwoners in Limburg en bijna de helft van Noord-Brabant in 2015 katholiek. Drenthe, Overijssel, Gelderland en Zeeland zijn met 11 tot 14 procent de meest hervormde provincies. De inwoners van Friesland geven aan vaak tot PKN te behoren, terwijl ook een relatief groot deel zegt gereformeerd te zijn. Moslims zijn vooral te vinden in Zuid- en Noord-Holland, en Flevoland, en veel minder in de noordelijke provincies en Zeeland. In Noord-Holland wonen relatief veel mensen die joods of boeddhist zijn. In Zuid-Holland wonen veel hindoes. De mensen die zeggen tot een ‘andere gezindte’ te behoren treffen we minder vaak aan in het overwegend katholieke Limburg en Noord-Brabant.

Niet alleen onderscheiden de provincies zich in de proporties die tot de diverse levensbeschouwelijke groeperingen behoren, het uit zich ook in het praktiseren van het

geloof. Zo gaan de inwoners van Zeeland en Overijssel het vaakst naar een religieuze dienst: een kwart gaat nog regelmatig – minstens een keer per maand – naar de kerk, moskee of synagoge. Vervolgens is er een aantal provincies waar deze religieuze betrokkenheid rond de 17 tot 20 procent ligt: Friesland, Flevoland, Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland en Groningen. Provincies Limburg, Noord-Brabant, Noord-Holland en Drenthe sluiten de rij met 11 tot 14 procent.

3.2.2 Kerkelijke gezindte naar provincie (18 jaar of ouder), 2015

	Geen	Rooms-katholiek	Nederlands hervormd	Gereformeerd	Protestantse kerk in Nederland	Islam	Joods	Hindoe	Boeddhist	Andere gezindte
	%									
Totaal	50,1	23,7	6,5	3,3	5,7	4,9	0,1	0,6	0,4	4,6
Groningen	68,4	4,9	5,1	6,1	7,5	1,3	0,0	0,3	0,3	6,1
Friesland	57,2	6,6	6,5	7,4	14,6	1,1	0,0	0,1	0,2	6,2
Drenthe	61,9	9,3	11,1	4,8	8,0	0,9	0,0	0,0	0,2	3,6
Overijssel	42,2	23,3	12,1	6,2	7,8	2,9	0,1	0,3	0,1	5,1
Flevoland	55,2	12,2	2,8	6,5	6,2	7,2	0,1	0,7	0,7	8,4
Gelderland	46,3	21,6	11,7	4,1	7,4	3,6	0,1	0,1	0,2	4,9
Utrecht	54,4	13,2	7,7	4,8	7,8	5,6	0,1	0,5	0,3	5,7
Noord-Holland	62,9	16,3	2,9	1,6	3,4	6,6	0,3	0,6	0,6	4,7
Zuid-Holland	52,2	14,5	8,1	3,5	6,6	7,5	0,1	1,8	0,5	5,1
Zeeland	46,6	16,1	14,0	7,3	7,1	1,5	0,0	0,2	0,6	6,6
Noord-Brabant	38,8	48,0	2,3	0,8	2,5	4,4	0,0	0,3	0,5	2,5
Limburg	27,9	64,5	0,9	0,2	1,1	3,3	0,1	0,1	0,3	1,6

3.2.3 Bezoek religieuze diensten naar provincie (18 jaar of ouder), 2015

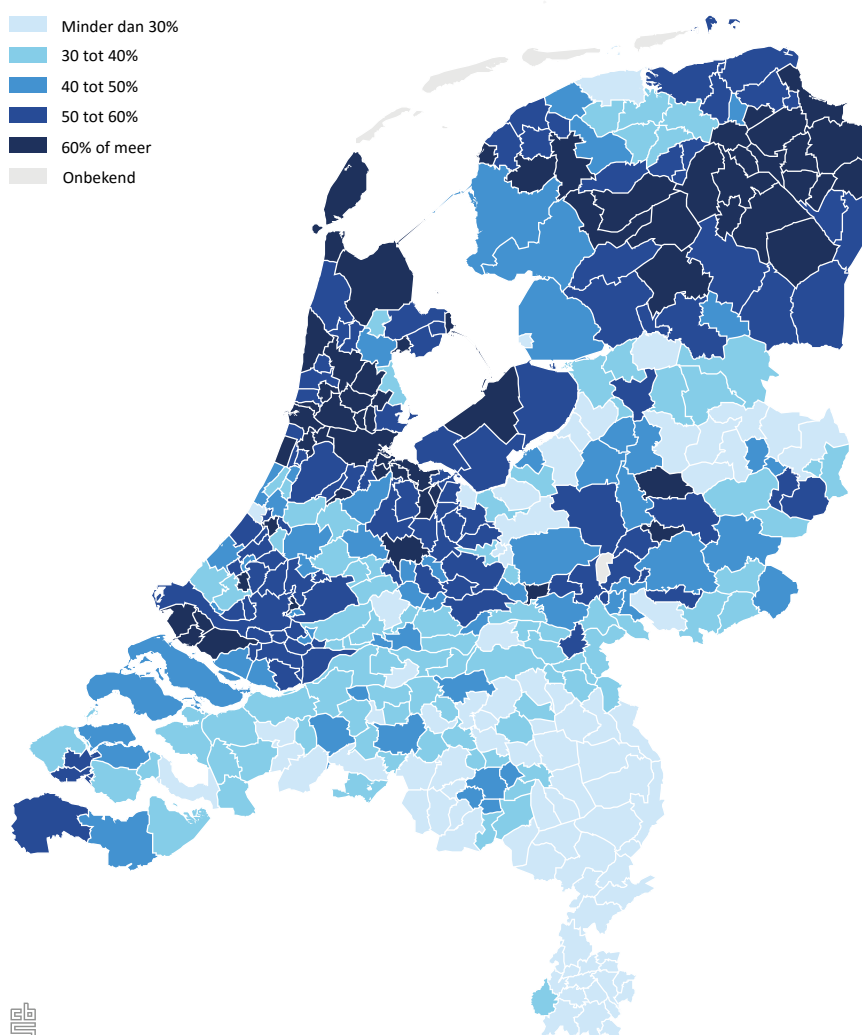
	Minstens 1 keer per week	2 tot 3 keer per maand	1 keer per maand	Minder dan 1 keer per maand	Zelden of nooit
	%				
Totaal	9,9	3,5	3,1	6,4	77,2
Groningen	11,4	4,0	1,5	2,4	80,7
Friesland	10,7	5,6	3,1	5,1	75,5
Drenthe	7,7	4,0	2,6	3,8	81,9
Overijssel	14,5	4,7	4,4	6,7	69,8
Flevoland	13,9	3,8	2,6	3,8	75,9
Gelderland	12,7	4,1	2,9	6,0	74,3
Utrecht	12,9	3,8	3,0	4,9	75,3
Noord-Holland	5,8	2,6	2,6	4,9	84,1
Zuid-Holland	11,6	3,5	2,9	5,5	76,5
Zeeland	20,7	2,1	2,5	4,2	70,4
Noord-Brabant	5,6	2,5	3,7	9,8	78,4
Limburg	5,4	3,1	4,7	12,8	73,9

3.3 Religieuze betrokkenheid per gemeente

Uit het overzicht van de religieuze betrokkenheid in de provincies komen grote tegenstellingen naar voren. Zo vormen Limburg en Groningen met 72 en 32 procent de

uitersten in het behoren tot een religieuze groepering. En het regelmatige bezoek van een religieuze dienst in een kerk, moskee of synagoge is in Zeeland en Overijssel tweemaal zo groot als in Noord-Holland en Noord-Brabant. Nog grotere verschillen zijn er tussen gemeenten. In Urk behoort in de periode 2010–2015 98 procent tot een kerkelijke gezindte, en is slechts 2 procent onkerkelijk. Ook in veel Limburgse gemeenten zijn maar weinig onkerkelijken. Voorbeelden zijn Simpelveld met 9 procent, Gulpen-Wittem met 10 procent, gevolgd door Voerendaal, Nuth, Echt-Susteren en Nederweert met 15 procent onkerkelijken. De meeste onkerkelijken – minstens drie kwart – zijn te vinden in de gemeenten Menterwolde, Pekela, Oostzaan en Landsmeer.

3.3.1 Percentage onkerkelijken per gemeente (18 jaar of ouder), 2010/2015

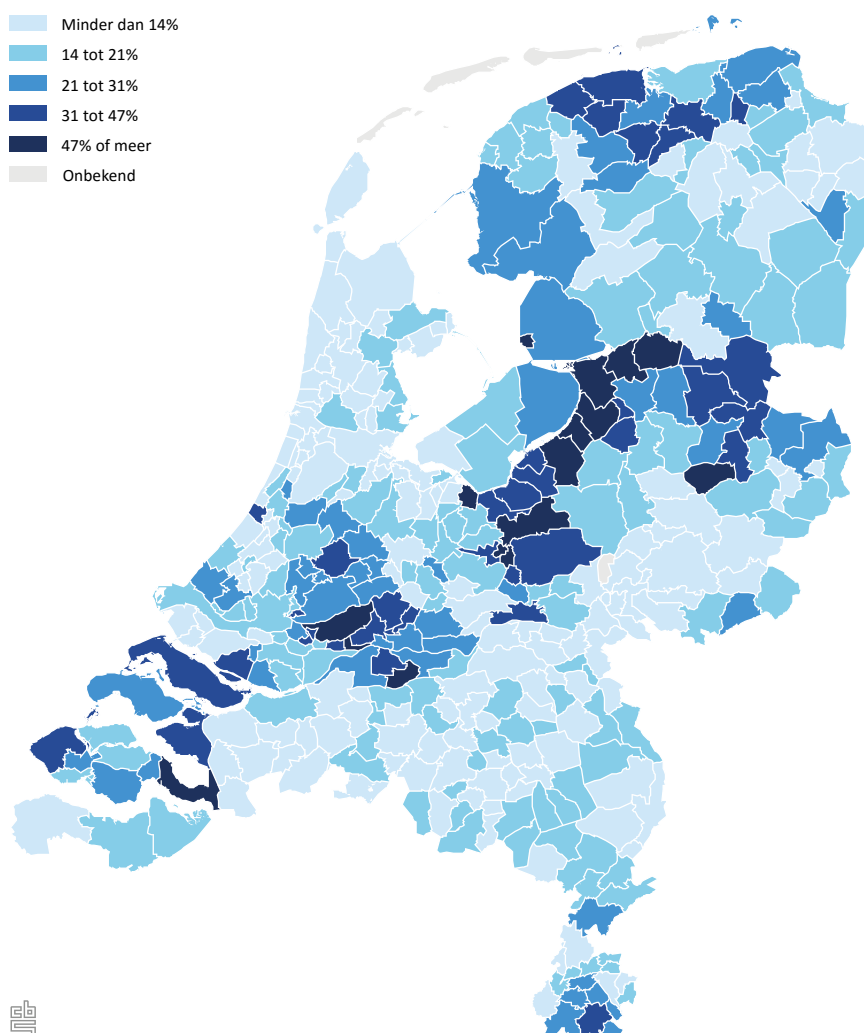

Een greep uit de gemeentelijke verdelingen leert dat in de periode 2010–2015 in 21 van de 393 gemeenten minstens drie kwart katholiek is, en in 108 gemeenten is dat minstens de helft. Tot de hervormde kerken zegt een veel kleiner deel te behoren, met Staphorst als koploper (47 procent). Voorts zijn er nog 22 gemeenten waarvan minstens een kwart hervormd is. In slechts vier gemeenten is minstens een kwart van de inwoners gereformeerd: Bunschoten (51 procent), Urk (52 procent), Reimerswaal (26 procent) en Hatterm (26 procent). Een dergelijke achterban van de PKN wordt eveneens slechts bij een handjevol

gemeenten aangetroffen: Ferwerderadiel (39 procent), Dongeradeel (34 procent), Grootegast (29 procent) en Aalten (27 procent). De drie protestantse hoofdstromingen samen hebben in niet meer dan 33 gemeenten een aanhang van meer dan de helft, met Urk (86 procent), Bunschoten (71 procent) en Staphorst (69 procent) als de uitschieters. Gemeenten met een relatief hoge concentratie moslims van minstens 10 procent zijn Leerdam, Den Haag, Rotterdam, Bergen op Zoom, Schiedam, Maassluis, Amsterdam, Tiel, Gorinchem, Helmond, Vlaardingen, en Gouda. Er zijn weinig gemeenten waar relatief veel joden, hindoes en boeddhisten wonen. In Amstelveen wonen iets meer dan 2 procent joden, terwijl in Den Haag 5 procent hindoes verblijven.

Ook verschillen gemeenten in de deelname aan religieuze diensten. De frequentste kerkgangers (30 procent of meer) bevinden zich in de gemeenten die van oudsher de Bible Belt vormen, een vrijwel aaneengesloten strook gemeenten die loopt van Zeeland tot het noorden van Overijssel. In elf gemeenten gaat in de periode 2010–2015 nog meer dan de helft naar een dienst. Veruit de meeste kerkgangers wonen in Urk (94 procent). De andere gemeenten zijn Bunschoten, Staphorst, Nunspeet, Molenwaard, Rijssen-Holten, Hardinxveld-Giessendam, Zwartewaterland, Oldebroek, Elburg en Barneveld. In Menterwolde en Beemster gaat nog niet een op de twintig inwoners naar de kerk.

3.3.2 Percentage dat minstens 1 keer per maand religieuze diensten bezoekt per gemeente (18 jaar of ouder), 2010/2015

Het behoren tot een kerkelijke gezindte gaat slechts in geringe mate samen met het bezoek aan religieuze diensten. De samenhang op gemeenteniveau is laag ($R^2 = 0,18$)¹⁾. Zo valt af te lezen dat er veel gemeenten zijn waarvan een groot deel van de inwoners behoort tot een religieuze groep, maar waarvan slechts een klein deel regelmatig een dienst bijwoont. Dat zijn overwegend katholieke gemeenten, in Limburg en Noord-Brabant. Daar wonen dus veel randkerkelijken: mensen die wel tot een kerk of levensbeschouwelijke groepering behoren, maar niet of nauwelijks religieuze diensten bijwonen.

4. Conclusie

Dit artikel toont religieuze kaarten op basis van gegevens die bij meer dan 600 duizend personen vanaf 2010 verzameld zijn. In 2015 rekt de helft van volwassen bevolking zich tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering, maar slechts een op de zes bezoekt regelmatig een religieuze dienst. Protestanten zijn vaker regelmatige kerkgangers dan katholieken. Daarbij zijn er wel duidelijke verschillen tussen PKN'ers, gereformeerden en hervormden. Vooral degenen die zeggen tot de PKN te behoren en de gereformeerden gaan nog regelmatig naar de kerk. De hervormden blijven daar duidelijk bij achter. Dat geldt ook voor de moslims, hindoes en boeddhisten.

De religieuze kaarten laten zien dat er grote verschillen zijn in de religieuze betrokkenheid. Provincies en gemeenten verschillen in het aandeel dat zegt te behoren tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering. In Limburg is dit meer dan dubbel zoveel als in Groningen. En nog groter zijn de discrepanties tussen de gemeenten, met Urk als duidelijke koploper met 98 procent en Menterwolde onderaan met 16 procent. Maar ook in het bijwonen van een religieuze dienst, zijn er grote verschillen tussen provincies en gemeenten. In Zeeland en Overijssel gaan tweemaal zoveel mensen in 2015 nog regelmatig naar een religieuze dienst als in Noord-Brabant en Noord-Holland. In een aantal gemeenten gaat nog meer dan de helft van de bevolking nog naar een dienst, terwijl dat in andere gemeenten beperkt blijft tot een fractie. Dit duidt er dus op dat het aandeel randkerkelijken sterk regionaal verschilt. Dit komt ook tot uitdrukking in de lage samenhang bij de gemeenten tussen het behoren tot een godsdienstige groep en dit praktiseren in de vorm van het regelmatig bezoeken van een religieuze dienst. Dit betekent dat, althans op gemeenteniveau, godsdienstigheid en kerkgang twee los van elkaar staande aspecten zijn. Immers: het percentage dat in een gemeente tot een geloofsgroep behoort is geen graadmeter voor het aandeel dat het geloof daadwerkelijk praktiseert met kerkbezoek.

¹⁾ R^2 is een statistische maat om de correlatie te kunnen vaststellen.

Literatuur

Aarts, O. (2010). *Religious Diversity and Religious Involvement: A Study of Religious Markets in Western Societies at the End of the Twentieth Century*. Dissertatie. RU: Nijmegen.

Becker, J., 2003, De vaststelling van de kerkelijke gezindte in enquêtes. 40% of 60% buitenkerkelijken? Werkdocument 92. Den Haag: SCP.

Bekkers, R. en T. Schuyt (2010). And who is your neighbor? Explaining denominational differences in charitable giving and volunteering in the Netherlands. *Review of Religious Research*, 1, p. 74–96.

Coumans, M., 2014, Meer religie, meer welzijn?. *Bevolkingstrends*, juli 2014.

De Hart, J., 2014, Geloven binnen en buiten verband. Den Haag, SCP.

Knippenberg, H., 1992, *De religieuze kaart van Nederland*. Assen/Maastricht, Van Gorcum.

Putnam, R. D. en D. E. Campbell, 2012, *American Grace. How Religion Divides and Unites Us*. New York, Simon & Schuster.

Schmeets, H., 2010 (red.), *Sociale samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie*, Den Haag/Heerlen, CBS.

Schmeets, H., 2014, *De religieuze kaart van Nederland, 2010-2013*. *Bevolkingstrends*, september, 2014.

Schmeets, H. (2015). Religieuze betrokkenheid en sociale samenhang. In: Schmeets (ed.) *Sociale samenhang. Wat ons bindt en verdeelt*. Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2015, p. 169–181.

Stark, R. en L. R. Iannaccone (1994). A supply-side reinterpretation of the secularization of Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 3, p. 230–252.

Te Grotenhuis, H.F. en P. Scheepers (2001). Churches in Dutch: Causes of religious disaffiliation in the Netherlands, 1937–1995. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 4, p. 591–606.

Van der Bie, R. (2009). Kerkelijkheid en kerkelijke diversiteit, 1889–2008. In: Schmeets, H. en R. van der Bie (red.) *Religie aan het begin van de 21^e eeuw*. Den Haag/Heerlen, CBS, p. 13–25.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2015–2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14–2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever
Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress
CCN Creatie, Den Haag

Ontwerp
Edenspiekermann

Inlichtingen
Tel. 088 570 7070
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.